

АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА ПЛАТОНА (ГОРОДЕЦЬКОГО) НА КИЇВСЬКІЙ КАФЕДРІ

У статті розглядаються основні напрямки діяльності київського митрополита Платона (Городецького), який був блискучим церковним адміністратором та увійшов в історію як визначний архіпастир XIX ст. Використана різноманітна джерельна база, яка дає змогу розглянути такі питання, як започаткування перетворень інститутів благочинних та духовних слідчих, відновлення традицій скликання архієрейських з'їздів тощо.

Ключеві слова: митрополит Платон (Городецький), Київ, Православна Церква.

Відносини між державою та церквою в різні часи часто ставали предметом дискусій. Актуальність цієї проблеми обумовлена релігійними процесами в сучасній Україні, де залишаються неврегульованими такі питання, як концепція внутрішнього церковного життя, роль та місце церкви в державі. Ці проблеми в лоні православної церкви в українських землях зародились наприкінці XIX століття, але історики та богослови приділяли замало уваги їх вивченню. Основне місце у дослідженнях посідали “знакові особи” першої величини, їх адміністративна та громадська діяльність. На нашу думку, до таких осіб належить київський митрополит Платон (Городецький). Широта його ерудиції, видатні адміністративні здібності, здатність до міжцерковного діалогу, морально-етичні, богословські, філософські та пастирські підходи до аналізу будь-яких проблем у сфері функціонування ввіреної йому частини церкви забезпечили йому визнання.

Платон (Городецький) очолював київську митрополичу кафедру протягом 1882–1891 рр. За плечима найстарішого єпископа, якого шанобливо називали “великим проповідником та “старцем”¹, був вже сорокарічний архієрейський досвід управління Литовською, Псковською, Донською та Новочеркаською, Херсонською та Одеською єпархіями. Наразі стає зрозумілим, що в указі про призначення Платона митрополитом київським імператор Олександр III керувався як особистими якостями архіпастиря, та і його багатим церковно-адміністративним досвідом на інших кафедрах Руської Православної Церкви (РПЦ)². Олександр III зазначав, що він зробив свій вибір, звернувши увагу на “...многoletнее служение ваше, спешность в деле церковного управления и неутомимую ревность о духовном благе пастве...”³.

Про те, як сприймав своє призначення Платон (Городецький) ми можемо дізнатися з його листа архіпастирю Ісидору, митрополиту Новгородському та Санкт-Петербурзькому від 27 березня 1882 р., у якому він писав, що йому зовсім непогано було в Одесі і він не думав її полишати, але Київ вабив його не через сан, а через велику кількість святинь⁴. В той же час у Платона (Городецького) були неприємні враження про справи у Київській митрополії, тому що “...киевское духовенство распущено и кляузно..., почему в Консистории производится много неприятных дел о нем”⁵.

Спробуємо з'ясувати середовище, в яке потрапив київський митрополит Платон (Городецький). Тогочасна періодика повідомляла, що 16 березня (за ст. ст.) 1882 р. митрополит Платон прибув до Києва з Одеси. Його зустрічали вікарій Київської митрополії та ректор Київської духовної академії єпископ Уманський Михайло, ключар Києво-Софійського собору прот. М. Богданов, намісник Києво-Печерської Лаври архімандрит Іларіон, члени київської духовної консисторії, київський генерал-губернатор С. Гудим-Левкович, голова дворянства князь М. Репнін, міський голова Г. Ейдеман, генерали, начальники різних установ, інші світські й духовні особи. Після відвідувань головних духовних центрів Києва, прийомів та знайомства з новою паствою, 21 березня митрополит Платон виголосив першу промову в соборі св. Софії Київської, у якій окреслив своє розуміння місцевої специфіки, бачення питань, які потребують вирішення київської паствою. Ця промова дозволяє з'ясувати внутрішній світ митрополита

Платона, адже вона містить не лише те, що в той конкретний момент його хвилювало, а й те, що він пережив, який мав досвід і якими бачив поставлені перед собою завдання. Архіпастир символічно порівняв своє призначення з місією Христа і його Апостолів, а Київ – з Іудеєю, яка не приймала Спасителя та його учнів⁶. Серед київської пастви, на думку Платона, існувала смута й безладдя, ворожнеча та сварки через належність до різних віросповідань. Митрополит звернувся до мирян, називаючи їх “братія”, вказуючи на те, що у храмі могли також перебувати і представники інших національностей та віросповідань. Продовжуючи свою промову, архіпастир переживав, що він теж людина, та ще й в похилому віці, і у нього виникає почуття страху, чи вистачить у нього сил гідно виконувати свою місію, чи послухають його? Але все-таки він сподівався на любов Божу й допомогу святих, які прославили київську землю⁷.

Таким чином, ставлення Платона до призначення на київську митрополію та враження від становища у єпархії дозволяють з'ясувати його внутрішній світ, несуть у собі не лише думки, що у той час хвилювали митрополита, а й те, що він переживав, який досвід мав і як з цим досвідом бачив нові поставлені перед ним завдання, а саме, усунення адміністративних негараздів у внутрішньому церковному середовищі, які призводили до послаблення православ'я та поширення іновірства.

На думку Платона Київ був колыскою християнства на Русі, тому практична вся діяльність митрополита була спрямована на відродження та збереження образу “святої Русі” за допомогою різних святинь та історичних пам'яток.

Очолюючи Київську кафедру, Преосвященний митрополит Платон, в першу чергу, звернув увагу на підлеглі йому заклади, через які він мав впливати на єпархію – духовні управління та благочинні. Обидва інститути були тісно пов'язані між собою, тому що, зазвичай, саме благочинні призначалися Консисторією для проведення духовних слідств.

На початку квітня 1882 р., розглянувши слідчу справу, Платон у резолюції вимагав пояснення “...почему поручается производство следствий благочинным, у коих и без того много занятий, – разве в подведомственных им округах нет особых следователей?”⁸ Катализатором прискорення змін послугувала невдоволеність митрополита вкрай повільним вирішенням слідчих справ⁹.

Коли Консисторія представила митрополиту план скорочення числа благочинних у Київській єпархії, Платон зауважив: “...не излишним считаю рекомендовать, чтобы центрами благочиннических округов были города и другие более значительные местечка, по имени коих они должны называться”¹⁰.

29 квітня 1883 р. митрополит Платон затвердив новий розподіл церков єпархії на благочинні округи¹¹, скоротивши їх кількість з 84 до 59¹². Реформування інститутів благочинних та духовних слідчих у київській єпархії не було для Платона новою справою, оскільки подібний досвід він набув, коли очолював Псковську єпархію¹³.

Важливою справою для митрополита Платона стало налагодження стосунків з вікаріями київської митрополії. 22 грудня 1884 р. був вперше призначений третій київський вікарій єпископ канівський. Цю посаду обійняв ректор Київської духовної академії Сильвестр (Маливанський). Обрання цієї кандидатури для Платона було не випадковим, тому що, залишаючись ректором, єпископ Сильвестр (Маливанський) зберігав автономію Київської духовної академії, яка згідно Статуту 1884 р., як і всі вищі духовні навчальні заклади, підпадала під владу єпархіального архієрея¹⁴.

Митрополит Платон ретельно поставився до призначення нових вікаріїв. Він особисто підбирав кандидатури, керуючись особистим досвідом та моральними якостями кандидатів¹⁵. Діяльність вікаріїв не призводила до зменшення особистої духовної влади митрополита, а, навпаки, сприяла піднесенню ролі київської єпархії¹⁶. Ще у 1885 р. митрополит обґрунтовував перед обер-прокурором К. Побєдоносцевим необхідність призначення третього вікарія тим, що у Новгороді був один вікарій, а у Санкт-Петербурзі – два, хоча за чисельністю православних та церков ці єпархії значно поступалися київській митрополії¹⁷.

Найяскравішою справою митрополита Платона на київській кафедрі стало проведення архієрейського з'їзду у вересні 1884 р. На з'їзді були присутні вісім єпархіальних архієреїв, вікарій замість відсутнього полтавського єпископа та двоє київських вікаріїв.

Задекларованою метою з'їзду була розробка заходів, спрямованих на послаблення іновірства в Південно-Західних єпархіях, боротьба зі штундизмом, розвиток православної церкви у регіоні та зміцнення православної віри в народі¹⁸.

На першому засіданні з'їзду 8 вересня був присутній обер-прокурор К. Побєдоносцев і тому соборні обговорення відразу звелись до діалогу між обер-прокурором і Київським митрополитом і дуже швидко зайшли у глухий кут. Справа в тому, що, на думку К. Побєдоносцева, митрополит Платон у своїй вступній промові занадто широко окреслив коло завдань собору. К. Побєдоносцев зрозумів, що єпископи хочуть обговорювати проблеми занадто далекі від тих, які затвердив Святіший Синод¹⁹. К. Побєдоносцев залишив з'їзд і це дало можливість архіпастирям на наступних засіданнях діяти без тиску з боку світської влади.

Київський з'їзд тривав до 2 жовтня. На ньому було вироблено два документи: "Постанова"²⁰ та коротке "Пастирське послання"²¹.

У "Постанові" архієреї виправдовували співпрацю з органами державної влади, акцентуючи увагу на бажаній формі взаємин, підтверджували канонічність своїх дій у визначенні значення Карфагенського помісного собору²². По суті з'їзд увібрав у себе елементи давніх помісних соборів.

"Постанова" з'їзду містила наступні пункти: а) про послаблення існуючого в Південно-Західних єпархіях іновірства взагалі; б) про послаблення штундизму та припинення його згубного впливу на місцевих православних жителів; в) про розвиток православ'я; г) про зміцнення православ'я в народі.

Єпископи були впевнені в тому, що розвиток штундизму був пов'язаний з малоосвіченістю мирян. Тому в першому пункті "Постанови" приписувалося викривати іновірство та обмежити його вплив.

Серед заходів, спрямованих на послаблення штундизму, особливо рекомендувалося вдаватися до ізоляції штундистів від православного населення і проводити просвітницьку роботу серед тих, хто їм симпатизував.

Щоб зацікавити місцеву владу у створенні та забезпеченні церковнопарафіяльних шкіл, уряду рекомендувалося звільняти від сплати податків земські та інші школи, а також сільські громади, які бажали мати в своїх селах церковнопарафіяльні школи.

Таким чином вироблялася практична система посилення релігійної освіти і виховання населення. Останні пункти носили рекомендаційний характер щодо створення умов для існування ідеального релігійного товариства.

Відповідальність за зміцнення православної віри в народі повністю лягала на духовенство. Єпископи визнавали, що найкращою проповіддю могло б стати благочестиве життя самих пастирів. Також поряд з практичними приписами для священнослужителів з'їздом було визначено, що священник повністю несе відповідальність за свою паству.

Крім "Постанови" було складено окружне "Послання", яке фактично містило розлоге умовляння і коротко повторювало положення "Постанови" без практичних рекомендацій.

Фактично відповідальність за виконання "Постанови" лягала на єпархіальних єпископів Південно-Західного краю Російської імперії. Лише один пункт "Постанови" мав загальнодержавне та загальноцерковне значення, а саме був відновлений скасований в 1869 р. державний закон про те, що при будівництві іновірних церков губернська влада зобов'язана попередньо домовитись з єпархіальним начальством (ст. 247 Статуту про будівництво)²³. Текст "Постанови" не був опублікований і зберігся в особистому архіві митрополита Платона²⁴.

На наш погляд, зміст цих двох документів відображав ранні переконання Платона (Городецького) про те, що іновірців треба прирівнювати до політичних "злочинців-соціалістів"²⁵, у боротьбі з якими мають застосовуватись однакові методи²⁶.

Таким чином, Київський з'їзд 1884 р. став першим обласним єпископським собором на зразок соборів ранньої Церкви в синодальну епоху РПЦ²⁷, а також фактично послужив початком роботи по скликанню Помісного собору 1917 р., оскільки з 1884 р. саме поняття "соборність" та з'їзд архієреїв з елементами "собору" стали прийнятними в практиці РПЦ.

В роботі по скликанню та проведенню з'їзду провідну роль зіграв київський митрополит Платон (Городецький). Завдяки його особистій участі і на противагу бажанням обер-прокурора К. Побєдоносцева з'їзд 1884 р. набув форми обласного архієрейського собору. Це підносило київську єпархію на церковно-адміністративному рівні, робило її більш незалежною від світської влади.

Поряд з виробленими напутніми та рекомендаційними приписами, соборні документи містили практичні заходи по боротьбі зі штундизмом і були спрямовані на покращення морального стану духовенства. За своїм змістом “Послання” та “Постанови” були чітко розмежовані й структуровані, не порушували ранні церковно-канонічні норми РПЦ і мали максимально регулювати взаємовідносини між церквою та державою. Однак виконання положень цих документів залишилося на совісті самих єпископів Південно-Західного краю. Можливо, причиною цього стала запізнiла поява документів, оскільки суспільство того часу було вже заражене вірусом сектантства, а авторитет пастирів православної церкви був підірваний в державних структурах Російської імперії.

На посаді київського митрополита Платон (Городецький) започаткував перетворення інститутів благочинних та духовних слідчих. Результатом цих реформ стала централізація вертикалі духовної влади в єпархії, що сприяло впровадженню централізованої адміністративної та пастирської політики у керівництві Київською єпархією.

Ми розглянули проведений митрополитом з'їзд преосвящених Південно-Західних єпархій РПЦ, перед яким стояло завдання послаблення іновірства в Південно-Західних єпархіях РПЦ, боротьба проти штундизму, розвиток православної церкви у регіоні та зміцнення православної віри в народі. З'їзд розробив заходи для боротьби з іновірством та штундизмом, а також ухвалив постанови для підвищення морального рівня та пастирського авторитету духовенства. Поставлені й вирішені з'їздом проблеми мали величезне значення для покращення адміністративного устрою та зміцнення єпархій православної церкви на теренах сучасної України.

Дев'ятирічний київський період у житті Платона (Городецького) був дуже інтенсивним й багатим на події. Саме в Києві митрополит Платон досяг найвищого злету в духовній кар'єрі. Цей період припав на реформаційні зміни в церковному житті, в яких ієрарх брав безпосередню участь. Окрім того, на митрополиті лежали численні обов'язки по управлінню Київською Митрополією, душепастирство, проповідництво і загалом духовна настанова усіх соціальних прошарків пастви. Хоча “київська доба” в житті Платона (Городецького) була найкоротшою, вона стала найяскравішою, найрезультативнішою та найважливішою для його самореалізації.

Ми дійшли висновку, що діяльність київського митрополита Платона (Городецького) становить цілий етап в історії православної церкви в Україні. Він започаткував адміністративно-церковні реформи, відновив традицію скликання з'їздів тощо. Все це доводить, що митрополит Платон (Городецький) був блискучим церковним адміністратором та увійшов в історію як визначний архіпастир XIX ст.

¹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. 174. – Спр. 1869–1870. Лебединцев Е. По поводу речи митрополита Платона в кафедральном соборе и вообще пребывания в городе Пскове” / Приложение: газета “Псковский городской листок” 15 декабря 1884 г. – 4 арк. Додаток до листа: Вакар Екатерина – Платону митрополиту Киевскому и Галицкому. Письмо, телеграмма. 3 января 1885 г. – 3 од. зб. – 2 арк.; Там само. – Спр. 2073. Дегогинский Андрей, священник – Платону митрополиту Киевскому и Галицкому. Письмо, 23 февраля 1888 г. – 1 од. зб. – 2 арк.

² Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). – Ф. 127. – Оп. 685. – Спр. 176. Дело о назначении архиепископа Платона митрополитом Киевским и Галицким (1882 г.). – 1 арк.

³ ІР НБУВ. – Ф. 174. – Спр. 12. Письмо Александра III митрополиту Платону по случаю возведения его в сан митрополита. 6 февраля 1882 г. – 2 арк.

⁴ Там само. – Спр. 3227. Платон митрополит Киевский и Галицкий – Исидору, митрополиту Новгородскому и С-Петербуржскому. Письмо 27 марта 1882 г. – 2 арк.

⁵ Там само.

⁶ Две речи Высокопреосвященнаго Платона, митрополита киевскаго и галицкаго. – К., 1882. – С. 2.

⁷ Там само. – С. 8.

⁸ ЦДІАК України. – Ф. 182. – Оп. 1. – Спр. 213. Настольний реєстр Канцелярії Київського Митрополита за 1882 г. – С. 19зв.

⁹ Там само. – С. 221–221зв.

¹⁰ Там само. – С. 139зв.

¹¹ Распределение церквей Киевской епархии на новые благочиннические округа, утвержденные Его Высокопреосвященством 29 апреля 1883 г. // Киев. епарх. ведомости. – 1883. – № 12. – С. 240.

- ¹² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 699. – Спр. 527. О разделении Киевской епархии на округа благочиния, 1882 г., 1 арк.; Раздорский А. Историко-статистическое описание епархий Русской православной церкви (1848–1916). Сводный каталог и указатель содержания. – СПб., 2007. – С. 632.
- ¹³ Шестидесятилетие должностной деятельности Высокопреосвященнейшего Платона митрополита киевского и галицкого (1827–1887) – К., 1887. – С. 38.
- ¹⁴ История Русской Церкви. – Кн. 8: Смолич И. К. История Русской Церкви. 1700–1917. – Ч. 1. – С. 467.
- ¹⁵ ІР НБУВ. – Ф. 174. – Спр. 3371. Донату, епископу Рижскому. 15, 18 августа 1884 г. – 2 од. зб. – Арк. 2.
- ¹⁶ Там само. – Спр. 3481. Платон митрополит Киевский и Галицкий. Распоряжение митрополита о передаче в канцелярию консистории и викариев решения по ряду дел и прошений. Реестр дел. Октябрь 1882 г.
- ¹⁷ Там само. – Спр. 3374. Платон митрополит Киевский и Галицкий – Победоносцеву Константину Петровичу. Письмо, 1 июня 1885 г. – 2 арк.
- ¹⁸ Петренко А. А. Архиерейский съезд 1884 года в Киеве при митрополите Платоне (Городецком) / Социально-гуманитарный вестник Юга России. – № 11. – 2013. – С. 31.
- ¹⁹ Диякон Димитрий Пашков. Соборы епископов при К. П. Победоносцеве // Богословский Вестник. Вып. 4. – М., 1999. – С. 280.
- ²⁰ ІР НБУВ. – Ф. 174. – Спр. 823–824. Постановление совещания архиепископов Юго-Западного края по вопросу появления и распространения штундизма и мерах борьбы с ним; послание участников совещания к православным (черновики), сентябрь 1884 г. – Арк. 20+8.
- ²¹ Киевские епархиальные ведомости за 1885 г. издаваемые при Киевской духовной академии. – К., 1884. – С. 13.
- ²² ІР НБУВ. – Ф. 174. – Спр. 823. Постановление совещания архиепископов Юго-Западного края по вопросу появления и распространения штундизма и мерах борьбы с ним; послание участников совещания к православным (черновики), сентябрь 1884 г. – Арк. 3.
- ²³ Диякон Димитрий Пашков. Соборы епископов при К. П. Победоносцеве // Богословский Вестник. Вып. 4. – М., 1999. – С. 284.
- ²⁴ ІР НБУВ. – Ф. 174. – Спр. 823–824. Постановление совещания архиепископов Юго-Западного края по вопросу появления и распространения штундизма и мерах борьбы с ним; послание участников совещания к православным (черновики), сентябрь 1884 г. – 2 од. зб. – Арк. 26; Спр. 3480. Платон митрополит Киевский и Галицкий – Постановление иерархов епархий съезда и их послание о мерах по ослаблению влияния и расширения сектанства, особенно штундизма. Сентябрь 1884 г. Киев. Копии в 3-х и 2-х экземплярах. – Арк. 66.
- ²⁵ ІР НБУВ. – Ф. 174. – Спр. 824. Послание совещания архиепископов Юго-Западного края по вопросу появления и распространения штундизма и мерах борьбы с ним; послание участников совещания к православным (черновики), сентябрь 1884 г. – Арк. 1.
- ²⁶ Там само. – Спр. 408. Слово о том, какие меры нужно применять против внутренних врагов Отечества нашего. 25 декабря 1879 г. – 1 ед. сох. – Арк. 6.
- ²⁷ Петренко А. А. Архиерейский съезд 1884 года в Киеве при митрополите Платоне (Городецком) // Социально-гуманитарный вестник Юга России. – № 11. – 2013. – С. 31–37.

В статье рассматриваются основные направления деятельности киевского митрополита Платона (Городецкого), который был блестящим церковным администратором и вошел в историю как выдающийся архипастырь XIX в. Разнообразие архивных документов позволяет рассмотреть такие вопросы: преобразования институтов благочинных и духовных следователей, восстановление традиций созыва архиерейских съездов.

Ключевые слова: митрополит Платон (Городецкий), Киев, Православная Церковь.

This article discusses the main directions of the administrative activities of Kyiv Metropolitan Platon (Horodetskyi) who was a brilliant ecclesiastical administrator and went down in history as an outstanding Archbishop of XIXth century. Variety of archival documents allow to consider such questions as: conversion of institutions of rural deans and spiritual investigators, restoring of traditions of convocations of bishops Congresses.

Keywords: metropolitan Platon Horodetskyi, Kyiv, Orthodox Church.